

TAKÁCS RÓBERT

Tisztelt VIII. kongresszus!

Három levélíró a származási megkülönböztetés eltörléséről

A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa 1962. november 20–24-e között ülésezett, a kongresszusi irányelveket viszont már több hónappal korábban, a *Népszabadság* augusztus 19-i, ünnepi számában nyilvánosságra hozták. Ennek nyíltan hirdetett célja az volt, hogy időt hagyjanak az irányelvek úgynevezett társadalmi vitájára, a fő motiváció azonban a „szocialista demokrácia” működésének demonstrálása jelentette.

Az irányelvek és a kongresszusi határozat leglényegesebb kijelentése szerint hazánkban is befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása, így Magyarország a szocializmus teljes felépítésének szakaszába lépett. Hazai viszonylatban ezt a mezőgazdaság kollektivizálásának lezárása támasztotta alá: ami nem sikerült pusztá erőszakkal és fenyegetéssel Rákosi idején, azt a kedvezmények és az „erőteljes agitáció” sajátos elegye elvégezte. Nemzetközi vonatkozásait tekintve az MSZMP – testvérpártjaival együtt – csupán követte az SZKP XXII. kongresszusának példáját, igaz, kissé visszafogottabban. Míg a Szovjetunióban hozzákezdtek a kommunizmus építéséhez, és célul tűzték ki, hogy 1980-ra a világ első gazdasági hatalmává váljanak, addig nálunk még a szocialista jelző sem iktatták az alkotmányba (mint Csehszlovákiában). „Ha nem tudunk ugrani, akkor lépünk egyet” – fogalmazott Kádár János.¹

Az irányelvekben egyébként nem fogalmazódott meg lényegi változás a párt előző kongresszusa által jóváhagyott irányvonalhoz képest. A kongresszus kapcsán a nyugati sajtó is elsősorban a konszolidálódó

¹ Idézi SZIRMAI István: *Az SZKP XXII. kongresszusának hatása ideológiai munkánkra. MSZMP KB Politikai Akadémiája.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962. 14.

Magyarországról és a kádári vonal győzelméről, valamint az éleződő szovjet–kínai vitáról írt.²

Az irányelvek megállapításának hatását tompította a Központi Bizottság augusztus 14–16-i határozata a törvénysértő perek lezárásáról,³ amelynek előzményei szintén a XXII. kongresszusig, a desztalinizációs irányvonal megerősítéséig nyúltak vissza. A Rákosi-klikk felelősségének (újbóli) kimondása, a koncepciók perek munkásmozgalmi áldozatai számára kilátásba helyezett rehabilitáció, Rákosi és másfél tucat társának pártból való kizárása sokkal inkább foglalkoztatta a pártközvéleményt, mint a kongresszusi irányelvek.⁴

Az irányelvek egyik pontjára azonban szinte mindenki felfigyelt, és ez a kongresszus kapcsán tartott legtöbb gyűlésen felszínre került, sőt gyakran a viták központi témájává vált. A párttaggyűlések jegyzőkönyvei, az azokról készült összefoglalók, a sajtó levelező rovatainak jelentései – és nem utolsósorban az, hogy Kádár János több fórumon, köztük a Központi Bizottság kongresszusi beszámolójában⁵ igen részletesen taglalta a problémát – azt mutatják, hogy az 1945 utáni társadalmi fejlődésből levont következtetések megosztották a párttagságot.

Az irányelvek 18/b pontja az alábbiakat tartalmazza: „Egységes szocialista társadalmunk kialakulása és közoktatásunk szocialista fejlődése lehetővé teszi, egyben megköveteli, hogy az iskolai felvételeknél is a jelöltek felkészültsége, rátermettsége, politikai és erkölcsi magatartása legyen a mérce. Nincs szükség többé tanulóifjúságunk származás szerinti kategorizálására. A tehetséges munkás- és parasztfiatalok továbbtanulását – ami művelődési politikánk változatlanul fontos része – nem a szociális korlátozások, hanem a szükséges politikai, anyagi, szociális és nevelési feltételek biztosításával, az oktató és nevelőmunka fejlesztésével kell elérni.”⁶

² Néhány cikk ebből az időszakból a nyugati sajtóban: Liberalization In Hungary. Rebel Writers To Be Published Again. *The Times*, 1962. július 25.; Reconciliation plan backed in Hungary. Uo. november 26.; Ungarns Kommunisten werben um Parteilose. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1962. november 20.; Beszélgetés André Wurmserrel, a l'Humanité tudósítójával. In: KÁDÁR János: *Tovább a Lenin útján*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964. 152.

³ Az MSZMP KB határozata a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénysértési perek lezárásáról. In: VASS Henrik–SÁGVÁRI Ágnes (szerk.): *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973. 573–578.

⁴ Lásd az ekkor készült hangulatjelentéseket: Tájékoztató jelentés a kongresszusi irányelvek, valamint a törvénysértések lezárásáról hozott határozat visszhangjáról. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 288. f. 11/1013. ó. e. Tájékoztató jelentés a PB tagjainak a KB kongresszusi téziseinek és augusztus 16-i határozatának visszhangjáról. Uo. 11/1016. ó. e.

⁵ *Népszabadság*, 1962. november 21.

⁶ Uo. 1962. augusztus 19.

A patikamérgesen kiporciózott mondatok lehetőséget teremtettek arra, hogy a hangsúlyokat mindenki saját meggyőződése szerint érezze ki belőle. Az egyetemi felvételek kérdése olyan terület volt, amely közvetve vagy közvetlenül milliókat érintett. Ráadásul a társadalom nyitottabbá válása, amelynek emblematisztikus intézkedése volt a származási megkülönböztetés bevezetése az 1949/50-es tanév folyamán, olyan vívmánynak számított, aminek céljában – ha a módszerekben nem is – 1945 után konszenzus volt a koalíciós pártok között: az SZDP, a Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt programja egyaránt kiemelt feladatnak tekintette a tehetséges munkás- és parasztszármazású fiatalok továbbtanulását, a gazdasági-társadalmi szelekció orvoslását.⁷ Ez azonban nem azt jelenti, hogy egyenlőségjelet lehetne tenni az 1945-ös pártprogramok és az 1949/50-es állampárti intézkedések közé. Például azért sem, mert előbb fel sem merült a lehetséges „osztályidegenek” kizárása a továbbtanulásból. És azért sem, mert a későbbi döntésben legalább akkora motivációt jelentett a régi értelmiséggel szembeni bizalmatlanság, és ezért egy új, megbízható, népi gyökerű „kádergárda” kinevelése, mint az esélyek kiegyenlítése. Az „indulatok fellángolásához” az is hozzájárulhatott, hogy bár a származási kategóriák rendszerének „perspektivikus” megszüntetéséről már 1959-ben jelentett meg cikket Nemes Dezső és Kádár János is beszélt róla az Országgyűlés 1961. évi őszi ülészakán, a változásra nem készítették elő a közvéleményt.⁸

A szóban forgó eredeti intézkedés, amelynek alapján a diákokat szüleik (elsősorban édesapjuk) 1938-as foglalkozása, társadalmi helyzete után származási kategóriákba sorolták, kettős célt szolgált. Egyrészt a munkás- és parasztszármazású diákok pozitív diszkriminációjával a pártvezetés „történelmi igazságtételt” kívánt szolgáltatni: Magyarországon a két világháború között mind a munkásság, mind a kisbirtokos és földnélküli parasztság gyermekeinek csekély esélyük volt felsőfokú tanulmányokat folytatni: mindössze a diákság 3,5 százaléka tanulhatott tovább.⁹

⁷ A Független Kisgazdapárt programja (1945 április), 17–26.; A Szociáldemokrata Párt munkaterve Magyarország gazdasági, politikai és szellemi újjáépítésére (1945. augusztus 20.), 36–53.; A Nemzeti Parasztpárt programja (1945. szeptember 1.), 54–64.; A Nemzeti Parasztpárt programjavaslata (1947. május 4.) 119–136. In: BALOGH Sándor–LZSÁK Lajos (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004.

⁸ NEMES Dezső: A származási megkülönböztetésekről. *Népszabadság*, 1959. június 14.; Kádár János beszéde az Országgyűlés ülésén, 1961. október 12. In: KÁDÁR János: *Válogatott beszédek és cikkek 1957–1973*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. – Nemes Dezső (1908–1985) 1959-től 1980-ig a Politikai Bizottság tagja, 1957–1961-ben a *Népszabadság* főszerkesztője, 1961 és 1965 között a Központi Bizottság titkára.

⁹ LADÁNYI Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

A származási megkülönböztetés másik oka a volt kizsákmányolókkal szembeni negatív diszkrimináció volt. Azoknak a gyermekei, akiket osztályidegennek minősítettek, elvileg nem kerülhettek be az egyetemre. Néhány tucatnyian mégis minden évben megkezdhették felsőfokú tanulmányaikat.¹⁰ Az MSZMP Titkársága 1959-ben szentesítette ezt a helyzetet, és az osztályidegen kategóriát megtartva továbbtanulásukat korlátozott számban miniszteri engedélyhez és a szülők „megfelelő magatartásához” kötötte.¹¹

A megkülönböztetés a gyakorlatban úgy működött, hogy a párt központi szervei (általában a Titkárság) évről évre előírták a felsőoktatási intézmények számára, hogy a felvételi vizsgák során milyen arányban biztosítsanak helyeket a munkás- és parasztszármazású jelentkezőknek. Ez az arány 1956 előtt végig 55 százalék felett maradt, de egyes években kiugróan magas, 70 (1951), 65–67 (1955) százalékos követelményt állítottak, amit a felvételi bizottságok nem tudtak teljesíteni.¹² Még az 1956 utáni, rendszerint 50 százalékos előírást is csak engedmények árán sikerült tartani. Míg az értelmiségi, alkalmazotti származásúaknak egyes népszerű szakokon nem egyszer a kitűnő teljesítmény is kevés volt a bejutáshoz, addig a kedvezményezett osztályok gyermekei közül – a kvóták teljesítése végett – a gyengébb, sőt évente száz-kétszáz fő erejéig az egészen gyenge teljesítményt nyújtó jelentkezőket is felvették. Ez az egyetemről kiszoruló körében jelentős társadalmi feszültséget generált. Azok, akiket úgy kellett „betuszkolni” az egyetemekre, az első években általában lemorzsolódtak.¹³

1959-ben megkísérelték a besorolás merev rendszerét a korhoz igazítani, ugyanis ekkor már több mint húszéves távlatban kellett volna a szülőket „megítélni”, ami egyre nehezebb lett, egyrészt azért, mert 1945 után a magyar társadalom jelentős átalakuláson ment át. Másrészt azért, mert az 1960-as évek közepére a felvételizők szülei 1938-as foglalkozása értelmetlennek vált volna. Mindezek miatt a származás megállá-

¹⁰ Ennek oka az egyéni elbírálás és engedélyezés volt.

¹¹ Az MSZMP KB Titkárságának határozata a középiskolai, a főiskolai és az egyetemi felvételi rendszer megjavításáról. In: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962*. I. m. 316.

¹² Az ötvenes évekre az adatsorokat lásd LADÁNYI Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.

¹³ Lásd például Beszámoló az egyetemi, főiskolai felvételekről. MOL M-KS 288. f. 33/1958/5. ő. e.; Tájékoztató Jelentés a Minisztérium Kollégiuma részére az 1960/61. tanévi középiskolai és egyetemi felvételi munkáról. Uo. 33/1960/2. ő. e.; Előzetes jelentés az 1960/61-es tanévi egyetemi, főiskolai felvételekről. Uo. 33/1960/1. ő. e.; Előterjesztés az MSZMP PB-hez a főiskolai felvételek néhány problémájáról. Uo. 33/1961/8. ő. e.

pításakor általános szabályként az utolsó tizenkét évet tekintették mérvadónak.¹⁴

A pártvezetés tudtában volt annak, hogy a származási kategóriák alkalmazását előbb-utóbb el kell hagyni. Az évről évre ismétlődő egyetemi és minisztériumi jelentések beszámoltak a meghatározott arányszámok teljesítésének nehézségeiről, a magas lemorzsolódási arányról, felhívták a figyelmet ennek költségeire, illetve arra, hogy a jobb felkészültségű diákok kiválasztása egyben népgazdasági érdek is.¹⁵ Ráadásul a felsőoktatási férőhelyek száma az ötvenes évek végétől újra növekedésnek indult: a gazdasági növekedés nagyszabású tervei a szakemberképzés mennyiségi fejlesztését is maguk után vonták, és emiatt az 50 százalékos előírást a „nagyobb bázison” kellett teljesíteni.¹⁶

A döntést, a változást az 1956 utáni belpolitikai folyamatok sietteték. A forradalmat követő megtorlások lezárulásakor az osztályharc állandó éleződésének helyébe a társadalom erőinek összefogása lépett. A termelőmunkában – hirdette a hivatalos ideológia – minden, a szocializmus építését elfogadó társadalmi osztályra és csoportra szükség van. Ez az elgondolás lett 1957 után a párt szövetségi politikájának alappillére. A pártvezetés a formális lojalitásért cserébe a magánélet háborítatlanságát és a tisztességes boldogulást kínálta fel. Ennek egyik lényegi elemeként lehetővé tették, hogy a pártonkívüliek is vezető pozícióba kerülhessenek, amivel a párttagok jelentős része nem értett egyet. A pártvezetéstől balra álló funkcionárius- és mozgalmárgárda nem fogadta megértéssel a nyitást. A párttagoknak marad az áldozatvállalás, míg akik ezalatt élelmesen egyetemet végeztek, bemaszíroznak a helyükre. Mi lesz a régi, megbízható káderekkel – zsörtölődtek. Ebből nem csupán egzisztenciális félelmet, hanem egy világgép féltését is kiérezhetjük.¹⁷ A nyitás ellenzőit elkeserítették a mindennapok tapasztalatai is: az olvasmányosabbá, szórakoztatóbbá váló lapok, a fogyasztói kultúra megjelenésének „sokkja”, a megengedőbb kultúrpolitika.

A származási kategóriák eltörlése a kádári szövetségi politika logikájából következett. A kollektivizálás sikere, a szocializmus alapjainak lerakása alkalmat adott a pártvezetés számára, hogy pontot tegyen a régóta

¹⁴ Jegyzőkönyv a Titkárság 1959. február 27-én tartott üléséről. MOL M-KS 288. f. 7. cs. 45. ó. e.

¹⁵ Az MSZMP KB Titkárságának határozata a középiskolai, a főiskolai és az egyetemi felvételi rendszer megjavításáról. In: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962*. I. m.

¹⁶ Erről bővebben: LADÁNYI Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1989.

¹⁷ A kongresszussal kapcsolatos hangulatjelentések és a levelezési rovatok összefoglalói az alábbi helyen találhatóak: MOL M-KS 288. f. 11. cs. 1013., 1016., 1024., 1025., 1037., 1046., 1050. és 1066. ó. e.

napirenden lévő probléma végére. A vezetők számítottak ugyan ellenérzésekre – és bizonyos szintű ellenállásra –, ám elég erősnek érezték magukat ahhoz, hogy vállalják a vitát: „Biztosan kikerekedik valamiféle vita. És vitatkozni fogunk és ezzel a vitával is erősödik a párt vonala és annak megértése a párttagság körében. Miért félünk olyan borzasztóan egy kis vitától? Majd meg fogjuk magyarázni, hogy milyen garanciái lesznek” – mondta Kádár.¹⁸ Minderre a kongresszusig három hónap állt rendelkezésre.

Az alapszervi és taggyűlésekről készített összefoglalók hemzsegek az általánosságoktól. Ezek szerint a többség egyetértéssel fogadta a kongresszusi irányelveket, legfeljebb a párt osztálypolitikájának, a szövetségi politikának az értelmezése körül alakult ki vita. Azok, akik megnyugvással fogadták a hírt – elsősorban pártönkívüliek –, legfeljebb attól tartottak, hogy a határozatot nem hajtják végre következetesen. Ritkák voltak az olyan megjegyzések, amelyek szerint a származási megkülönböztetést már el kellett volna törölni. Azok viszont, akik fenntartásait hangoztatták, többnyire elvi alapon helyezkedtek szembe a tervszel – nyilvánosan inkább csak a munkás- és parasztfiatalok sorsa iránti aggodalmuknak adtak hangot. Ami mégiscsak azt jelentette, amiről fentebb már szóltunk: a párt szövetségi politikáját ők nehezen elfogadható megalkuvásnak, az osztályharc feladásának, a pártönkívülieknek való udvarlásnak tekintették.

*

A pártközpontban a VIII. kongresszushoz kapcsolódó anyagokat őrző Párt- és Tömegszervezetek Osztálya irategyüttesében 28 olyan levél található, amelyet az Agitációs és Propaganda Osztály munkatársai küldtek tovább. A pártközpontban készített feljegyzés szerint a levélírók többsége a pártélel kapcsolatos véleményét írta le, de saját anyagi helyzetét, életkörülményeit is esetelte. Az életszínvonallal kapcsolatos igények azt jelzik, hogy ha a levélírók a politikában szenzációt nem is vártak a kongresszustól – hacsak nem az ősszel kirobbant Marosán-ügy¹⁹ magyarázatát –, a nyugdíjak rendezését, a fizetések emelését viszont igen.

A 28 levél közül azokat válogattam ki, amelyek kitérnek a származási megkülönböztetés kérdésére. Ezekből három különböző élethely-

¹⁸ Kádár János felszólalása. Az MSZMP PB 1962. június 26-i ülésének jegyzőkönyve. Uo. 5/269. ő. e.

¹⁹ Marosán György 1962. szeptember 1-i levelében közölte Kádár Jánossal és a Központi Bizottsággal visszavonulását. A levélben az első titkár vezetési stílusát és a párt vezető garnitúráját bírálta. Válaszul a Politikai Bizottság a pártegyeség bomlasztásának vádjával 1962. október 12-én kizárta őt a Központi Bizottságból.

zetben lévő, eltérő társadalmi háttérű ember gondolkodásába tekinthetünk bele.

A pártonkívüli, ugyanakkor rendszeres *Népszabadság*-olvasó komlói bányász egyetértett a párt politikájával. Levelének érdekessége, hogy majdnem három héttel az irányelvek közzététele előtt felvetette a származási megkülönböztetés, egyáltalán minden származási és párttagságból eredő előny vagy azzal való visszaélés lehetőségének megszüntetését. Terjengős „előterjesztésében” a bányászok munkaruhájától kezdve az alkoholisták átnevelésén át a közvélemény-kutatás felhasználásáig számtalan területet érintett. A származási szempontok érvényesítése ellen felhozott érvei nagyon is „gyakorlatiasak”. Addig a következtetésig, hogy a pártnak sem érdeke egy viszonylag szűk, de tartósan megbántott, ellenséges csoportot konzerválnia, már a pártvezetés is eljutott.²⁰ Az azonban, hogy a minőségi szelekció végső soron társadalmi érdek, és a származási kategóriák eltörlése ezt segíti elő, a nyilvánosságban csak áttételesen kapott hangot.

A fővárosi nagyüzem pártfunkcionáriusa nem fűzött személyes véleményt az irányelvekhez, hanem „megrendelést adott”. Az osztályharc aktuális formájával, a származási megkülönböztetéssel és a pártonkívüliek funkcióba állításával kapcsolatban olyan ideológiai kérdések merültek fel, amelyek megválaszolására nem volt felkészülve. S nem lehetett egyedül. A Járműjavító Vállalat alvázlakatos, kongresszusi küldött, például tréfásan jegyezte meg a *Népszabadság*ban megjelent riportban, hogy ha a kollégái hallhatták volna személyesen Kádár János beszámolóját, nem kellene annyit győzködni őket.²¹

A harmadik levélíró az 1962-ig X-es kategóriába – az osztályidegenek közé – soroltakat képviseli. Meglehetősen heterogén összetételű csoport volt ez, hiszen a több ezer holdas arisztokrata család vagy egy volt bankigazgató sarján kívül ide kerülhetett a harmincholdas „kulák”, a két alkalmazottat foglalkoztató ügyvéd és az egykori csendőr gyermeke is. Ha a levélíró édesapja nem a csendőrségnél futott volna be pénzügyi karriert, könnyen lehet, hogy alkalmazotti származásának tekintették volna. E levél alaphangja a bizalmatlanságé. A család története ékes példája annak, hogy egy, a harmincas évek végéig biztos egzisztenciával rendelkező család a német megszállás és a kommunista hatalom éveiben is a „történelem vesztesévé” válhatott – ám a levélíró magatartását sokkal inkább az 1956 előtt és után elszenvedett személyes sérel-

²⁰ Például Kádár János felszólalása a Titkárság 1959. február 27-i ülésén. Uo. 7. cs. 45. ó. e.

²¹ Hárman a huszonhétből. *Népszabadság*, 1962. december 11.

mei határozzák meg. Elvei, politikai értékei melletti hitvallását – bármi-féle kollektív megbélyegzés ellenzését – mindenképpen bátor kiállásnak tekinthetjük. Ugyanakkor tragikus az az igyekezet, ahogy (egy esetleges moszkvai fordulatra gondolva) a pártvezetés segítségével jogállami garanciákat keres – a párt ellenében. A származási kategóriák eltörlésére vonatkozó észrevétele jó megfigyelőképességre és kevés diplomáciai érzékre vall: a tézisek szándékoltan homályos megfogalmazását veszi célba. Az irányelvek összeállítói nem véletlenül nem jelölték meg a származás beszámításának „helyes” dátumát, hiszen folyamatról volt szó, és semmiképpen sem kívánták orvosolni a korábbi sérelmeket, hiszen a Központi Bizottság augusztus 14–16-i, a törvénysértések ügyében hozott határozata is csak a munkásmozgalom résztvevőire terjedt ki.

Az, hogy az 1962-ben valószínűleg már alacsonyabb, de műszaki beosztásban dolgozó mérnök félelmei ellenére megírta levelét és eljuttatta a kongresszushoz, mutatja, hogy a légkör ekkor már nagyban külbözött a tíz vagy öt évvel azelőttitől.

*

A kongresszus által elfogadott határozat nyomán a Politikai Bizottság 1963. április 2-án határozatot hozott a származási kategorizálás megszüntetéséről.²² Az átalakított felvételi rendszer²³ a tanulók pontszám szerinti sorrendben történő felvételét írta elő, ám a fizikai munkakörben dolgozók gyermekeinek azonos pontszám esetén előnyt biztosított. Az erkölcsi és politikai magatartás (és a rátermettség következményeit) nem tudták pontszámokra fordítani. A határozat titkos záradéka ugyanakkor előírta, hogy a fizikai dolgozók országos aránya érje el a 35 százalékot, ami a származási megkülönböztetés álcázott megőrzéseként is értékelhető. A lakosság azonban mit sem tudott erről. Az átláthatóság és az állampolgári bizalom megteremtésének jegyében a korábbi évek gyakorlatától eltérően a felvételizőkkel közölték az általuk elért pontszámot. A fizikai dolgozók gyermekeit így legfeljebb a jóindulatú kérdezés és pontozás segíthette.

A felvételik során a fizikai dolgozók gyerekeinek aránya 43,8 százalék lett.²⁴ Ez az érték azonban már a hatvanas években csökkenni kez-

²² Jegyzőkönyv a PB 1963. április 2-i üléséről. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 296. ő. e. A határozat a titkos záradék nélkül megjelent: VASS Henrik (szerk.): *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1963–1966*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 14–18.

²³ A művelődésügyi miniszter 3/1963. (V. 19.) MM számú rendelete a felsőoktatási intézményekbe való felvétel szabályozásáról. *Művelődésügyi Közlöny*, 1963. június 1.

²⁴ A Művelődésügyi Minisztérium jelentése a folyó évi egyetemi felvételekről. MOL M-KS 288. f. 33. cs. 1963/2. ő. e.

dett, amiről az egyre sűrűbbé váló oktatásszociológiai vizsgálatok nyomán több tanulmány is beszámolt. Mindez utólag az „aggodalmaskodóknak” adott érveket.²⁵

A dokumentumokat az esetek többségében időrendi sorrendben közlöm: a komlói bányász októberi írása a kivétel. A pártfunkcionáriustól származó dokumentum nincs keltezve, de bizonyosan az irányelvek megjelenése (augusztus 19-e) után született. A szövegekben dőlt betűvel emeltem ki a levélíró, illetve pártközpont munkatársai által aláhúzott részeket (az előbbit lábjegyzettel jelöltem). A hat dokumentum őrzési helye: MOL M-KS 288. f. 21/1962. cs. 39. ő. e.

1. Karádi István komlói vájár levele a kongresszusi irányelvekkel kapcsolatban

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága a VIII. pártkongresszus előkészítő bizottságának, – és személy szerint Kádár János elvtársnak, a Központi Bizottság első titkárának

Budapest

Tisztelt Kongresszus!
Igen tisztelt Kádár elvtárs!

Elnézést soraimért, amit a közelgő VIII. pártkongresszus elé szeretnék adni, hogy abból okulva tanuljanak Önök a Párt, az ország jövőbeni vezetését illetően.

Bevallom, egy hasonló levelet már korábban összeállítottam, de szétéptem azzal a gondolattal, hogy egy fecske nem csinál tavaszt [sic!]. De mert ebben az országban a sok szép megvalósult tervek mellett annyi sok hibák is vannak, miről sajtóink is gyakran említést tesznek, mit úgy érzek

²⁵ Például ANDORKA Rudolf–ALBERT SIMKUS: Az iskolai végzettség és a szülői család társadalmi helyzete. *Statistikai Szemle*, 1983/6. 592–612.; ERDÉSZ Tiborné–TIMÁR János: Családi-társadalmi környezet, pályaválasztás, továbbtanulás. *Valóság*, 1967/8. 5–21.; FERGE Sándorné: A gyermekekkel kapcsolatos néhány kérdés a statisztika tükrében. *Statistikai Szemle*, 1962/10.; FERGE Sándorné: Társadalmi rétegződés Magyarországon. *Valóság*, 1966/10.; FERGE Zsuzsa: Társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. *Szociológia*, 1972/1. 10–35.; GAZSÓ Ferenc: Közoktatási rendszer és társadalmi struktúra. *Szociológia*, 1974/3. 346–364.; GAZSÓ Ferenc: A művelődési esélyek és a közoktatási rendszer. *Társadalomtudományi Közlemények*, 1973/1. 3–17.; GAZSÓ Ferenc: A társadalmi mobilitás és az iskola. *Társadalmi Szemle*, 1971/5. 67–77.; GAZSÓ Ferenc–VÁRHEGYI György: A művelődési egyenlőtlenségek és az iskola. *Valóság*, 1965/12. 54–61.

én egyszerű dolgozó, javítanunk kéne népünk szebb és boldogabb élet-körülményeink megvalósulásáért. Mert meg kell mondanom, hazámban még nem mindenkinek fenékig tejfel, még igen sokan vannak, kiknek a holnapi kenyér is nagy gond, körülbelül a lakosság 1/3-ad része könnyen, 1/3-ad része közepesen él, míg a többi 1/3 része nehéz gondokkal küzd. Ne essék félreértés, a levelet nem lázítás vagy felforgatás céljából írtam, mert akkor nem ezt tettem volna, hanem *mint becsületes pártonkívüli*²⁶ írom, a szocialista gondolatoktól átfűtve szeretnék segíteni, hogy e rendszerünk az igazság útján haladva, a többi szocialista országokkal összefogva valóban az emberiség szebb és boldogabb életét tudja szolgálni.

Nem akarom én a tenger közepén haladó hajót elsüllyeszteni, hanem mielőtt még a lék, a katasztrófa bekövetkezne jelentem hát, javítsuk ki a hibát, hogy a partra szállhassunk és hajónkkal még sok-sok értékes utat telessünk a nagy cél érdekében. De ehhez Önöknek emberek, jó emberek, azaz barátok kellenek, kikben él a szív[ből] és lélekből fakadó segíteni akarás és nem pedig a rombolás.

Előterjesztéseim [pártközpontban kihúzva, helyette: javaslataim] az alábbiak:

[...] ²⁷

[Pártközpontban kihúzva: 2./] *Ipari tanulók, szakmunkások képzése és az egyetemek, főiskolákra való felvétel.*²⁸

Szükséges volna az iskolákból kimaradó ifjúságot a kedvük szerint, tehetségüknek megfelelő szakmákra való felvételüket elősegíteni. *Ne forduljon elő, hogy ha valamelyik fiú például vasesztergályos szeretne lenni, de mert abból sok a jelentkező, hát rábeszélik, hogy legyen kazánkovács vagy fényképész. Helytelen!* Ezzel szerintem csak tönkretesszük az ipart.

Egyetemeinken és főiskoláinkon is az első évfolyamokban a hallgatókban ki kell fürkészni a rátermettséget, a hivatásérzetet és *most már végképpen halálra kell ítélni a származást, a protekciózást, helyébe meg kell követelni a tudást.* – Így lesznek nekünk kiváló jogászaink, mérnökeink, orvosaink és tudósaink stb., kik nem csak hazai, de külföldi viszonylatban is megállják majd helyüket és dicsőséget szereznek hazánknak. Nem lehet előtérbe helyezni a tisztán (maszek alapon való) kereseti lehetőséget. Ehhez

²⁶ Az 1962. szeptemberi adatok szerint az MSZMP-nek 511 965 tagja volt. Ennek 38%-a a párt újjászervezését követően (vagyis 1957 májusa után) lépett be a pártba.

²⁷ Az ifjúság nevelésével kapcsolatban – a különböző hulligáncselekedetek megelőzése végett – a szerző javasolta, hogy már gyerekkorban kezdjék meg a szép íránti szeretetre, illemre nevelést.

²⁸ Kiemelés a levél írójától.

mindjobban ki kellene terjeszteni egyetemeinken az utolsó két éves hallgatóinknak külföldi tanulmányi cserelátogatásainkat. Lehetőséget kellene adni több, tudományos dolgok iránti pályázatok megoldásában, mit részükre díjazni kellene, ez serkentené őket szakmai tudásuk gyarapításában.

[...] ²⁹

8./ *Protekciónás*:³⁰ mint ilyen társadalmunkból végleg halálra kellene ítélni és örökre ki kellene irtani az emberiség gondolatából. – A szocializmust építjük, szociálisan kell gondolkodni és cselekedni. A pártra, a származásra avagy állásra való hivatkozás és ezzel előnyhöz jutni az utolsó dolog, és nem szabad megtűrni, hogy ilyen téren a régi múlt kísértse az embereket.

Még szólnom kell a *borraivalózásról* is, mely nem más mint egy régről ránk maradt lealázó örökség. Tekintve, hogy hazánkban mindenkinek van becsületes keresete, melyből a többség megélhetése, ha szerényen is, biztosítva van, így a borraivaló annak is, aki adja, de annak is, aki kapja, szégyenpénznek mondható. Evégből helyes volna olyan üzletekben, ahol ez idő szerint a borraivalózás még dívik, például fodrász üzemben, éttermek – szállodákban stb., észrevehető helyre ki kellene függeszteni, hogy „borraivalót nem fogadunk el”.

[...] ³¹

12./ *A múlt emberei*.³² Olvastam a Népszabadság 176. számából Billnitzer Ernő volt altábornaggyal kapcsolatos Legfőbb Ügyészség közleményét³³ és erre vonatkozólag az a megjegyzésem, hogy amennyiben azok

²⁹ A levélíró eltörölné a prémiumot, amely szerinte csak a hó végi hajrákat, a selejtes termelést ösztönzi, és legkevésbé a termelő ember részesül belőle. A bányászat terén javasolta a technikai fejlesztést, a bányákban dolgozók kedvezményes nyugdíjazását, valamint a gumicsizma használatának újbóli engedélyezését. A falu ügyeivel kapcsolatban szóvá tette a falu és a város közötti színvonalkülönbség felszámolásának anyagi és kulturális tennivalóit. A lakáshelyzet kapcsán sürgette a lakásszövetkezetek támogatását, valamint a kiutalásoknál a rászorultsági elv következetes érvényesítését.

³⁰ Kiemelés a levél írójától.

³¹ Az alkoholizmus elleni harcban megengedhetőnek tartaná a kötelező elvonókúrára küldést, a közmunkák elrendelését a botrányozókkal szemben, valamint a szeszesitalok forgalmazásának korlátozását. Az értelmiségiek társadalmi felelősségvállalását hangsúlyozza az egyéni haszonszerzéssel szemben. A romák integrációját azonnal kezelendő problémának tartja.

³² Kiemelés a levél írójától.

³³ A Legfőbb Ügyészség közleménye – és Pintér István riportja – a *Népszabadság* 1962. július 29-i számában jelent meg, tehát két nappal a levél megírása előtt. Billnitzer Ernőt, aki a riport szerint altábornagyi rangját Budapest ostroma idején kapta, a világháború után hosszú börtönbüntetésre ítélték, és 1956

az emberek kicsik és nagyok, kik hazánkban a letűnt korszaknak voltak vezető kiváltságosai, vagy azoknak kiszolgálói, értem alatta a kis megyei, városi tisztviselőket, a katonaság, a rendőrség, a csendőrség, pénzügyőrség tagjait, kik be tudnak olvadni a mai rendünkbe és itt becsülettel dolgoznak, segítenek építeni a szocialista hazánkat, Pártunk és Kormányunk nyújtson békejebbot. Adjon nekik munkalehetőséget, és ne tegyen ember és ember között különbséget. Ezzel a baráti magatartással csak fokozni tudja az ők és főleg utódaiknak szocialista rendszerünk iránti ragaszkodásukat. Ne sújtsa a gyermekeit a haladásban az apáik bűneiért, mert ezzel nem barátot, építőt, hanem csak ellenséget szerez. Sajnos tudok egy gyógyszerészt, kinek lánya orvos szeretne lenni, de bármennyire is jól megfelelt a felvételi vizsgán, az apa bűneiért nem vették fel. Szerintem nem helyes és nem igazságos, mert ebben az esetben e miatt az apa és lánya között keletkezik gyűlölet, vagy a lánya, de még az unokája is gyűlölettel lehet rendszerünk iránt. Új világot építünk, legyünk új emberek, és ne okozzunk akarva magunk ellen bosszúságot és haragot.³⁴

Tisztelem Billnitzer volt tábornagyot azon gondolatáért, hogy nem hagyja el hazáját még akkor sem, ha a múltért börtönt kellett ülnie, és most csak szállodai portás, de azt mondja, „ha a mi rétegünk sorsa rosszabbra fordult is, a tömegek sorsa alapvetően megjavult” – és ez az igazság.

[...] ³⁵

[Pártközpontban kihúzva: 15.] *Párttagok – pártemberek.*³⁶ Ezen gondolatot akarattal utolsó pontnak vettem, melyről igen sokat lehetne írni, és pedig azokról *az emberekről szeretnék beszélni, akik a tagságot egyéni sikereik eléréséhez igyekeznek felhasználni. Elfelejtik, kik voltak és honnan jöttek, nem akarják tudni, hogy ami nekik fáj, az fáj az egy-*

tavasán szabadult. A börtönben került kapcsolatba a Münchenben élő Zákó Andrással, aki kémtevékenységre akarta beszervezni őt. A Legfőbb Ügyészség felmentette Billnitzert, mivel önként tett bejelentést önmaga és Zákó ellen.

³⁴ Hasonló szellemben érvelt Kádár János a Titkárság 1959. február 27-i ülésén: „... segíteni kellene az osztályidegen elemeket, hogy adják fel a harcot. Sok feladta, beletörődött sorsába, de senki sem tud beletörödni abba, ha a gyermekét életfogytiglan megbélyegzik. Ez nem segíti a politikai harcot...” – MOL M-KS 288. f. 7. cs. 45. ő. e.

³⁵ A döntéshozatal segítségére elengedhetetlennek tartotta a közvélemény-kutatási eredmények felhasználását. Az állam működésében a takarékosagra szólított fel. A szakszervezetek határozottabb fellépését sürgette, illetve azt, hogy a munkások maguk választhassák meg szakszervezeti vezetőiket.

³⁶ Kiemelés a levél írójától.

szerű dolgozó embernek is, mert sajnós vannak ilyenek is. Szerintem párttagnak lenni szép és dicsőség, de ne felejtjük, hogy igazi kommunistává az embert csak az élet teszi, ahhoz pedig nem elég a tagkönyvecske, lélek és akarat kell hozzá.

Tisztelt Kongresszus!
Tisztelt Kádár elvtárs!

Elnézést kérek a hosszúra nyújtott egyszerű szavakkal kifejezett soraimért, melyben a magam és munkatársaim javaslatait és egyben kívánságát merészeltem kifejezni. Kérem Önöket, próbálják e pontokat elemezni, és ha egy kicsit is hasznosak a gondolatok, úgy nagyon örülnék, ha a kongresszusnak a jövőt illetően velem segítségére szolgálhattam.

Most pedig a kongresszus munkájához kívánok

Sok sikert és Jószerencsét!

Komló, 1962. VII. 31-én
[saját kezű szignó]
Karádi István vájár
[...]³⁷

Géppel (és kézzel) írt levél.

2. Karádi István komlói vájár válaszelevele a kongresszushoz és Kádár Jánoshoz

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága a VIII. pártkongresszus előkészítő bizottságának, – és személy szerint Kádár János elvtársnak, a Központi Bizottság első titkárának
Budapest

³⁷ Egy kézirásos lapon további egy pont olvasható, amelyben egy hivatalos „békenap” bevezetését javasolta, valamint azt, hogy március 15-ét nyilvánítsák munkaszüneti nappá, amelyet „természetszerűleg” követhetne „Felszabadulásunk ünnepe”.

Igen tisztelt Kádár elvtárs!
Kedves elvtársak!

A párt VIII. kongresszus tiszteletére, annak eredményes munkájához voltam bátor f. évi VII. 31-én „Emlékeztető” cím alatt általam szerzett tapasztalatok révén egy 16 pontból álló javaslatot küldeni. Önöktől a választ [?]-án megkaptam, és nagyon örülök, hogy ezzel az Önök segítségével lehettem, és azokat az egyes szakminisztériumokhoz is eljuttatták. De még nagyobb örömömre szolgál az a tény, hogy talán éppen vele, azaz az egyik pontjával kapcsolatban a./ Népszabadság szeptember 30-i (vasárnapi) számából olvastam a „Lehetséges és szükséges” cikket,³⁸ hogy nincs szükség többé tanulóifjúságunk származás szerinti kategorizálására. Pártunk és kormányunk ezen intézkedését úgy én, mint a dolgozó népem sokasága csak üdvözölni tudja.

b./ Igen nagy örömömre szolgál a Nehézipari Minisztérium azon rendelkezése³⁹ is, amely a szilikózisban megbetegedett dolgozók részére juttatásokat és kedvezményeket szab meg. Ezután már csak a bányászok részére vár sürgős intézkedésre a nyugdíjkorhatár rendezése is.

c./ Nagyon helyes az Elnöki Tanács október 13-i ülésén hozott törvényerejű rendelete is a Társadalmi Bíróságokról.⁴⁰

Most pedig, kedves elvtársak, a Párt irányelveit teljesen magamévá téve engedjék meg, hogy a korábban megküldött „Emlékeztetőből” kimaradt 3 javaslati pontot⁴¹ kiértékelés végett még csatoltan megküldjem.

Továbbá vagyok bátor bejelenteni, hogy a pártkongresszus tiszteletére a most felnőtt és az ezután felnövekvő ifjúság részére „Hogyan éljünk

³⁸ A levélíró Komócsin Zoltán *Lehetséges és szükséges* címmel írt elméleti cikkére utal. Ez volt az egyetlen olyan nagy lélegzetvételű írás, amely a kongresszusi irányelvek közzététele és a kongresszus közti hónapokban megjelent a *Népszabadságban*.

³⁹ A *Népszabadság* október 12-i számában jelent meg az ismertetés (B. V.: A szilikózisbetegek védelméről) a nehézipari miniszter, a munkaügyi miniszter és az Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség elnökének együttes utasításáról. Az utasítás rendelkezett az évente kötelező szűrővizsgálatokról, illetve a megállapított munkaképesség-csökkenés mértékétől függően a munkások áthelyezéséről (49%-os mértéken alul), vagy rokkantsági nyugdíjuk megállapításáról. Az utasítás azt is előírta, hogy az érintettek jövedelme érje el az azt megelőző kerestűk legalább 80 százalékát.

⁴⁰ Az Elnöki Tanács 1962. évi 24. számú törvényerejű rendelete foglalkozott a társadalmi bíróságokkal. A társadalmi bíróságok törvény által meghatározott kérdésekben, elsősorban büntetőügyekben ítélkező laikus testületek. Magyarországon a hatvanas-hetvenes években nem vertek gyökeret, mivel hiányzott az szakszervezetek felügyelete alá utalt társadalmi bíróságok szakmai segítése.

⁴¹ A mellékletben két pont a kisnyugdíjasok helyzetével, valamint az alacsonykeresetűek részére megvalósítandó részletvásárlási lehetőségekkel foglalkozik. A harmadik pont az egyházak szerepét veti fel: véleménye szerint nem helyes az egyházakat gátolni vagy támadni, az új generációk felnövekedésével a templomok úgys kihalnak majd.

a szocializmusban” cím alatt könyvet írok, amivel előreláthatóan a jövő év tavasszal, a felszabadulásunk ünnepére szeretnék elkészülni, és ennek a kiadásához majd a Párt segítségét szeretném igénybe venni.⁴²

Elnézést kérek őszinte soraimért és megköszönöm szíves türelmüket.

Komló, 1962. X. 21-én

1 db melléklet

Jó szerencsét!

[saját kezű szignó]

Karádi István vájár

Géppel írt levél.

VIII. 0406/62

3. Kiss Józsefnek, a MÁVAUT⁴³ alapszervezeti titkárának levele a kongresszushoz és Kádár Jánoshoz

Kedves Kádár et!

Elnézést kérek a zavarásért, de kérésem lenne. A megjelent kongresszusi irányelveket széles körben tanulmányozzuk és vitatjuk. Mindemellett élénk érdeklődéssel várjuk Kádár et kongresszusi beszámolóját. Az én kérésem az, hogy a beszámolóban foglalkozzon Kádár et az alábbi kérdésekkel:

1., A pártonkívüliek funkcióba állításával, a származás szerinti kategorizálás megszüntetésével, az osztályharccal kapcsolatos állásfoglalással kapcsolatban ugyan sokan – még párttagok is – a párt vezető szerepének gyengülését látják. Ezekkel a kérdésekkel a pártonkívüliek is sokat

⁴² A jelzett műnek nem bukkantam a nyomára a hazai könyvtárakban.

⁴³ A MÁVAUT Autóközlekedési Nemzeti Vállalatot 1949. április 1-jén hozták létre a MÁV távolsági buszközlekedést üzemeltető részvénytársaságának (MÁVART) átalakításával. 1961-ben a távolsági közlekedést az „egy megye – egy vállalat”-elv szerint alakították át. A vállalat a hetvenes évek eleje óta viseli a Volánbusz elnevezést.

foglalkoznak, ezért kérem, hogy ezt a helytelen felfogást a beszámolóban újból és végérvényesen tisztázzuk az egész nép előtt.

2., A Népszabadság is több esetben foglalkozik a *társadalmi tulajdont* herdáló, több esetben dolgozó embereket becsapó szélhámosokkal, az „enyém” és a „miénk” fogalmát megkülönböztetni nem tudó elemekkel. *Általános a hangulat, hogy ezeket a megtévedt elemeket keményebb eszközökkel kellene büntetni. Több esetben a bíróságok ítéletét gyengének tartják, pláne akkor, ha az illető vagy illetők nem első esetben csinálják.* Helyes lenne ezzel a kérdéssel is foglalkozni és a párt részéről állást foglalni.

3., Az első ponthoz kapcsolódó kérdés a *„felfelé” buktatások* kérdése. A téma ismert. Foglaljon állást a párt a beszámolóban, hogy az ilyen eseteket radikálisan meg *kell szüntetni*.

4., A pártonkívüliek felelősségét a gazdasági építőmunkában még sokan nem látják helyesen. Kérem ezzel a kérdéssel is foglalkozni.

Még egyszer elnézést kérek a zavarásért. A kongresszusi beszámolót érdeklődéssel várom.

Elvtársi üdvözléssel:

Kiss József
MÁVAUT alapszervi titkár

Kézzel írt levél. Aláhúzások az illetékes pártosztályról. Jelölés a lapon: I. VIII. 0234/62

4. Zoltay Endre okleveles kohómérnök levele a VIII. kongresszushoz

Tisztelt Pártkongresszus!

A nemrégiben nyilvánosságra hozott Kongresszusi Irányelvekkel⁴⁴ kapcsolatban szeretnék bizonyos észrevételeket tenni, mivel az szerintem rám

⁴⁴ A kongresszusi irányelveket elsőként a *Népszabadság* augusztus 19-i száma közölte.

nézve (és bizonyos vagyok abban, hogy nem kizárólag engemet érintő ügyről van szó) bizonyos félreérthető, sőt veszélyes kitételeket tartalmaz.

Az Irányelvek 18. pontja⁴⁵ a következőket mondja:

„A szocialista forradalom korábbi szakaszában a társadalmi és politikai élet különböző területein szükséges és helyes volt a szociális származás figyelembevételé.”

Itt szerintem a fogalmazás pontatlan. Nincs pontosan, dátumszerűen lerögzítve, hogy az a „korábbi” szakasz mikortól meddig tartott, és ez, amint saját tapasztalataim mutatják, visszaélésekre vezethet, az időpontok önkényes értelmezését illetően.

Röviden kitérnék most a saját problémámra is ezzel kapcsolatban. Édesapám, aki 1960-ban meghalt, a régi rendszerben szakszolgálatos gazdászati tiszt volt. Középparaszti származású volt, az érettségi vizsga letétele után az első világháborúban részt vett g.h. hadnagyi rangban, 1919-ben a Vörös Hadsereg kötelékében harcolt⁴⁶ a cseh fronton, a Tanácsköztársaság bukása után leszerelték, két évig polgári tisztviselőként dolgozott, majd 1922-ben a honvédségnél helyezkedett el, mint g.h. szakszolgálatos tiszt. A honvédségnél meghirdetett pályázattal kapcsolatos jelentkezése még születésem előtt történt, úgyhogy ebben a lépésében még a legjobb akarat mellett sem tudtam befolyásolni. A későbbiekben más fegyveres testületekhez is vezényelték kettős könyvelői szaktudása miatt, így volt a pénzügyőrségnél is, majd a 30-as évek elején a volt m. kir. csendőrségnél kötött ki,⁴⁷ szintén, mint szakszolgálatos g.h. tiszt (ez maradt végig a fegyvernemi jelzése is). Nyugdíjazása tudomásom szerint 1946-ban lett volna esedékes, 1943-ban alezredesi rangot ért el a volt székesfehérvári cs. kerületnél. (Itt együtt dolgozott az azóta elhunyt Dienes Andrással,⁴⁸ a később több könyvet írt Petőfi-kutatóval.) Amerikai hadifogságból⁴⁹ jött haza a világháború végén.

⁴⁵ Az irányelvek 18. pontja a szövetségi politika kérdéseivel foglalkozott. Első alpontja a pártonkívüliek vezető pozícióba kerülésével, második alpontja a származási megkülönböztetés egyetemi felvételeknél történő alkalmazásával foglalkozott.

⁴⁶ A felvidéki hadjárat kezdetekor a Vörös Hadsereg létszáma elérte a 200 ezer főt. Az ország területének védelmére a régi hadsereg tisztjei közül is sokan jelentkeztek.

⁴⁷ Az egyetemi továbbtanulás kapcsán a származás megállapításánál az 1938-as állapotot vették alapul.

⁴⁸ Dienes András (1904–1962) író, irodalomtörténész, az irodalomtudományok kandidátusa. A második világháború alatt – noha csendőrtiszt volt – részt vett az ellenállásban. 1945 után koholt vádakkal letartóztatták és csak 1957-ben rehabilitálták. Irodalmi munkásságának központjában a Petőfi-kutatások álltak. Említését 1962. augusztus 30-i halála tette aktuálissá.

⁴⁹ A második világháború végén 340 ezren kerültek nyugati hadifogságba. A nyugatról hazatérők származásuktól függetlenül is gyanússá váltak. A levélíró édesapjáról feltételezhető, hogy alakulatával együtt hagyta el az országot.

Én akkor váltam tudatos antifasisztává, amikor 1940-ben öngyilkos lett egyik unokatestvérem, akit az orvostudományi karról kizártak félzsidó származása miatt (édesapja orvos alezredes volt, tehát a későbbiek folyamán ő is bekerült volna az osztályidegen kategóriába).

Ekkor határoztam el, hogy küzdeni fogok minden olyan embertelenség ellen, amely kollektív alapon von felelősségre embercsoportokat olyan „bűnért”, amiért az illetők nem tehetnek. Ezzel kapcsolatban kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az ilyen, kollektív alapon történő felelősségre vonás akkor is emberiségellenes bűn marad, ha egy személy vagy akár testület utólagosan felmentést is ad erre.

1944-ben, az ország német megszállása után a sopronkőhidai fegyházba zártak el (egyidőben Bajcsy-Zsilinszky Endrével és Rajk Lászlóval), *ahonnan rendőri felügyelet mellett szabadultam csak ki.*⁵⁰

Visszatérve az előbbi kitérés után az Irányelvek idézett pontjára, a vesztély főleg abban rejlik, hogy *szerintem az időpontok teljesen önkényesen értelmezhetők.* Erre a következő konkrét példát tudom említeni: 1961-ben foglaltam el jelenlegi munkahelyemet és a munkahelyem elfoglalása előtt *káderezésen voltam jelen, ahol a párttitkár, még mielőtt a szakmai szempontokról lett volna szó* (erre egyébként sem sok szót vesztegetett) a személyzeti referenssel együtt *vagy fél óra hosszat a származásomat firtatta, sokszor rendőrségi vattatásra emlékeztető hangnemben.* Ismétlem, hogy mindez *1961 júniusában történt.* A velem szemben folytatott osztályharc közvetett következményeit ma is érzem. Már most, ha a származási szempont felvetése 1961. júniusában jogos volt, akkor hol a garancia arra, hogy nem volt-e ez jogos 1961. decemberében, vagy akár 1962. januárjában vagy esetleg októberében. Vagy esetleges nem történhet-e meg az, hogy valamilyen belpolitikai irányváltoztatás következtében a szempont felvetése, például 1965. jan. 1-től, *a szocialista forradalomnak egy „későbbi” szakaszában ismét jogos lesz.* (Semmi sem könnyebb, mint ennek ideológiai alátámasztást adni utólag.) Itt most nem is említem azt a lehetőséget, hogy ha az ország határain kívülről indulna meg egy olyan irányzat, amely a személyi kultusz visszahozatalát célozná az összes következményeivel együtt, amely végző fokon a Párt és az állam jelenlegi vezetői közül is sokak számára apokaliptikus következményekkel járna.

⁵⁰ A rendőri felügyelet (ref) intézménye szigorú mozgáskorlátozással járt, mivel a szabadulók köteles volt nemcsak rendszeresen jelentkezni a területileg illetékes rendőrkapitányságon, hanem közlekedni is csak munkahelye és otthona között volt szabad, nyilvános helyeket nem látogathattak.

A fentiekkel kapcsolatban csak azt szeretném megemlíteni, hogy a nevezett párttitkár most is ugyanazon funkciót viseli, és nem vagyok meggyőződve arról, hogy álláspontját megváltoztatta-e.

A fent elmondott eset azonban nem egyedülálló. Magas személyzeti funkcióban van most is az az egyén (felszabadulás előtt a cserkészmozgalom aktív tagja, és 44-ben Szálasi nemzetőr⁵¹ volt), aki 1957-ben kijelentette, hogy származásomnál fogva osztályellenség vagyok és a hasonló egyénnel együtt ugyanolyan elbánásban fogok részesülni, mint 1944-ben zsidó származású honfitársaink. Egy másik, jelenleg is magas személyzeti funkcióban lévő egyén ugyancsak 1957-ben azt jelentette ki, hogy másodosztályú, alacsonyabb rendű állampolgár vagyok. Itt felmerül a kérdés, hogy 1957 „korábbi” szakasz volt-e? Az Irányelvek ugyanis erre világos utalást nem tartalmaznak.

Így azután érthető, hogy *személyes biztonságomat továbbra is veszélyeztetve érzem. A pontos fogalmazásra tehát ügyelnünk kell és meg kell tennünk a szükséges elővigyázatossági intézkedéseket is*, hogy megnyugtató módon tudjuk tisztázni a problémákat.

A jelzett ponttal kapcsolatban a következő javaslatot bátorkodom egyik megoldási alternatívaként előterjeszteni.

A kongresszus a 18. pontot illetően pontosan szögezze le, hogy *az említett „korábbi” szakasz meddig tartott és jelentse ki, hogy erre a „korábbi” szakaszra jellemző cselekmények a jövőben sem fordulhatnak elő*. A határozat pontosabb foganatosítása érdekében helyezzen kilátásba bizonyos párt- és állami vonalon megteendő megtorló intézkedéseket is, az elkövetett ilyen nemű cselekmények pontos minősítésével. Ezt célozná az is, hogy megfelelő intézkedéseket kellene hozni abban az irányban, hogy a hozott határozat érvényességét megfelelően szavatolhassuk. *Evégből olyan, esetleg nemzetközi összetételű Bizottságot kellene létrehozni*, amelynek tagjai a szocialista és az el nem kötelezett államok⁵² által lennének delegálva és megfelelő *szoros kapcsolatot létesítene a*

⁵¹ A nemzetőrség felállítását a miniszterelnök és a honvédelmi miniszter rendelte el 1944. szeptember 26-án. Alakulatai a honvédség részeként jöttek létre, feladatuk a karhatalmi funkciók ellátása volt a front mögötti területeken. Laza szervezete és az ellenőrizhetetlenség miatt az ellenállásban részt vevők is sorrai közé kerülhettek. A nyilas kormányzat ezért a szervezetet 1944. decemberében feloszlatta, és helyette létrehozta a Honvéd Kisegítő Karhatalmat.

⁵² Az el nem kötelezett államok az 1955-ös bandungi értekezleten léptek a nemzetközi politika színterére. A kínai és indiai vezetéssel megfogalmazott zárónyilatkozat az emberi jogok tiszteletben tartásának, a nemzetek egyenlőségének hangoztatásával állást foglalt a két nagyhatalom által dominált bipoláris világrend ellen. Az el nem kötelezettek mozgalmának következő jelentős állomása 1961-ben a belgrádi értekezlet volt. Az el nem kötelezettek legjelentősebb képviselője Egyiptom, Jugoszlávia és India lett.

*Nemzetközi Jogászsövetséggel*⁵³ és az *Egyesült Nemzetek Szövetségén belül működő Emberi Jogok Bíróságával*⁵⁴ is.

Ilyen fogalmazásban szerepelhet a vázolt eljárásnak a korábbi (de csakis a korábbi!) szakaszokra való jogossága, az időszak pontos definiálásával. Leszögezni kívánom, hogy továbbra is *fenntartom*, mint szigorúan *magánvéleményt a kollektív felelősségre vonásról szóló, korábban idézett vélekedésemet*.

A fenti biztonsági intézkedések főleg magyar viszonylatban jelentenének érdekességet, mert jórészt nemzeti sajátosságaink a történelem folyamán mindig kedveztek annak, hogy államiságunk fasisztoid karaktert nyerjen.

Az Irányelvek ezenkívül még egy erősen vitatható pontot tartalmaznak a Szervezeti Szabályzat⁵⁵ későbbiekben tárgyalt I./1./b. pontját illetően.

Idézem: „...*a párttag legyen éber minden körülmények között, őrizze meg a párt- és állami titkot.*”

Nem kívánok arról beszélni bővebben, hogy milyen érzéseket kelt bennem az éberség „újbóli” emlegetése, nem is akarom Önöket untatni azokkal az eseményekkel, amelyek az utóbbi években ezzel kapcsolatban velem történtek (ez egy, az ügy kivizsgálására a Kongresszuson belül alakítandó Kongresszusi Bizottság elé kívánkozna, ezt véleményem szerint szükséges lenne megalakítani, már nemcsak a formákhoz való ragaszkodás miatt, hanem, mivel ennek a Bizottságnak megalakulása és működése sokunkat közvetlenül érintene, már csak azért is, mert mindezidáig semmiféle érdekképviseletünk nincs), hanem csupán hangsúlyozni kívánom azt, hogy milyen veszélyeket jelent már első olvasásban is.

A párttitok, mint olyan, számomra azt jelenti, hogy a továbbiakban bármikor újból elvégezhetik elvesztésemet a párnázott ajtók mögött azok az üldözőim, akik most is javarészt hatalmon vannak. S éppen ezért, mivel üldözőim közül a legtöbben most is a hatalom birtokosai, maradéktalanul fennáll a veszélye továbbra is a párttitokra vonatkozó előbbi megfogalmazásnak.

⁵³ A Nemzetközi Jogászsövetséget (Union Internationale des Advocates, UIA) franciául beszélő európai jogászok hozták létre 1927-ben. Célkitűzései között szerepelt a szakmai érdekvédelmi tevékenységen túl egy olyan nemzetközi rend megteremtése, amely az emberi jogok és a nemzetek közti igazságosság elvén alapul. A szervezet 1957-ben Hágában konferenciát rendezett a magyar kérdésről.

⁵⁴ Az ENSZ egyik főszerve a Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice), amely független bírák testülete. A testület 15 tagját a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács 15 évre választja. A Nemzetközi Bíróság csak államok közti vitás ügyekben dönt. Az ENSZ égíse alatt működik az Emberi Jogok Bizottsága (ECOSOC) is, amelynek 1962-ben 21 tagja volt. A testület ajánlásokat fogalmaz meg a Közgyűlés számára.

⁵⁵ Az MSZMP KB az irányelvekkel együtt tárgyalta a Szervezeti Szabályzat tervezetét, és a tézisekkel együtt vitára bocsátotta azt.

Ezzel kapcsolatban javaslatom a következő: álljon a párttitokra vonatkozó bekezdés egyetlen mondatból:

„A Pártnak semmiféle titka nem lehet a nép előtt.”

Meg szeretném említeni azt a párttagokra vonatkozó, a Szervezeti Szabályzattervezetben foglalt definíciót is, amely szerint újból kísért az a kifejezés, hogy a *Párt tagjai a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség „legjobbjai”*. Ez a *sommás kifejezés szerintem sérti a pártonkívüliek erkölcsi érzékét*. Nagyon sokszor találkozunk olyan, sokszor enyhén szólva vitatható értékű köz- és magánerkölcsöt tanúsító egyénnel, akik párttagok (mert hiszen számos esetben a sajtóból értesülünk ehhez hasonló esetekről), akik sokszor továbbra is párttagok maradnak még nyilvános kipellengérezés után is, legtöbb esetben azon indokok alapján, mivel „jó elvtársak”.⁵⁶ Így *bennünk sokszor felmerül az a marcangoló kérdés, hogy ugyan milyen hitvány rongy emberek lehetünk, ha a legjobbak is ilyenek*. Sajnos ezen a vonalon túl sok jót és szépet nem mondhatok, mivel kereken elmondhatom, hogy az utóbbi 10–12 évben minden szakmai és emberi megtorpanásomat a Pártnak köszönhettem a párttagok személyét illetően. A fenti megállapítás erkölcsromboló jellegét nem kívánom vita tárgyává tenni.

Javaslatom az, hogy megfelelő átfogalmazás után itt azt kellene írni: „A Párt tagjai azok, akik vallják és magukévá teszik a Párt célkitűzéseit.” Természetesen ez csak közelítő nyers fogalmazás.

Amennyiben a helyzetünk tisztázására irányuló javasolt szavatossági intézkedések meghozatala nehézségekbe ütközne, javasolnék végső esetben egy másik alternatívát, amelynek értelmében a hozzám hasonlóan „foltos” származású (a kifejezés nem tőlem ered) egyének *részére lehetővé tennék az állami támogatással végrehajtott csoportos emigrációt valamely, lehetőleg el nem kötelezett, osztályharcmentes* államba. Ezt természetesen megfelelő szervezettséggel kellene végrehajtani, az Egyesült Nemzetek Szövetségének illetékes segélyszervezetei (amelyek közül többnek államunk is tevékeny tagja)⁵⁷ és a Nemzetközi Vöröskereszt széleskörű bevonásával, hogy kellő szervezetség hiányában olyan saj-

⁵⁶ A párttagság magatartásával a KB beszámolója is foglalkozott. „Annál kirívóbb és elítélendőbb, hogy akadnak még különböző posztokon, főként állami és gazdasági területeken, de a pártszervezetekben is kommunista vezetők, akik a párt politikájának szellemétől, a párt munkastílusától idegen módszereket alkalmaznak... Az ilyen jelenségek ellen a párton belül, de az élet minden más területén is, keményen harcolni kell” – fogalmazott Kádár János. *Népszabadság*, 1962. november 21.

⁵⁷ Magyarországot 1955. decemberében vették fel az ENSZ tagállami közé. Ugyanakkor az ENSZ 1956 után öt évig napirenden tartotta a „magyar ügyet”, és a magyar ENSZ-delegáció csak 1962. december 18-án kapta meg teljes jogú mandátumát a Közgyűléstől.

nálatos körülmények ne állhassanak elő, mint például annak idején a Pakisztán és India közti határrendezés⁵⁸ folyamán foganatosított áttelepítések során. A processzus jogi megformulázása történhet „nemkívánatos elemek kiutasítása” címszó alatt is, amit indokolni lehetne például „a népgazdasági tervek teljesítésének politikai előfeltételeinek biztosítása érdekében tett biztonsági intézkedések” címen is (erre belső viszonylatban tudunk megfelelő jogi precedenst produkálni az 1950–52. évi belső rendészeti intézkedések⁵⁹ analógiájára).

A fenti tárggyal kapcsolatban csupán kuriózumként említem meg, hogy 1957 elején egy magas állami funkcióban lévő párttag ismerősöm mintegy buzdított a disszidálásra, mondván: „...miért nem disszidáltál, neked itt a származásod folytán nem lehet semmi jóra sem számítanod, akárhogyan is fog forogni a tükör”. Ez így mindenesetre eléggé triviális megfogalmazásban adta tudtomra a tényeket, mindenesetre sok igazságot tartalmazott. Akkor túlságba menő törvénytiszteletem akadályozott meg a disszidálástól, mivel semmit sem követtem el, amiért szökve kellett volna elhagynom az országot, mint sok munkásszármazású disszidens tette⁶⁰ azt például, a később tapasztaltak azonban rávittek arra, hogy a problémák gyökeres megoldását keressem.

A fentiekben véleményem szerint súlyos problémákat illetően apellálóleg segítő készségükhöz (zömmel családos emberek vagyunk és a teljesen ártatlan utódokra is kell gondolnunk). Ebben a tárgyban két megoldási alternatívát bátorkodtam előterjeszteni.

⁵⁸ Nagy-Britannia 1947. augusztusában biztosított függetlenséget koronagyarmatának, amelyen két államot szerveztek, Indiát és Pakisztánt. A legfőbb területi vitát Kasmír hovatartozása jelentette, amelynek hindu maharadszája októberben Indiát választotta. A meginduló harcok után az ENSZ-nek 1949-ben sikerült elérnie egy demarkációs vonal elfogadását. Az ekkor létrejött tűzszünetet ENSZ-alakulatok felügyelték.

⁵⁹ A belügyminiszter 1951 tavaszán rendelte el a fővárosi kitelepítéseket. Az intézkedés, amely 12 700 ember távozását kényszerítette ki, hivatalosan a volt kizsákmányolók ellen irányult, de a listákra számos középosztálybeli is rákerült. A kitelepítettek hortobágyi internálótáborokba és alföldi falvakba, családokhoz kerültek. Az intézkedés egyben a fővárosi lakáshiány enyhítését is célozta, mivel 5300 budapesti lakást szabadított fel. A kiutalások kedvezményezettjei az erőszakos szervezetek tagjai, valamint párt- és állami funkcionáriusok voltak. Hasonló intézkedéseket a vidéki ipari központokban is foganatosítottak.

⁶⁰ Az 1956-os forradalom után mintegy 200 ezren hagyták el Nyugat felé az országot – jelentős részük nem elsősorban politikai okokból, hanem egy jobb élet reményében távozott a megnyíló határon. A távozők között többségben voltak a fiatalok (40 éven aluli 86%, egyharmaduk fiatalok), a városiak (75%, ebben több mint 50% volt a budapestiek aránya). A keresők majd kétharmadát (63%) munkások tették ki, elsősorban a versenyképes szakmák művelői (esztergályos, szerszámkészítő, autószerelő) képviseltették magukat nagy arányban. Vö. például CSERESNYÉS Ferenc: 1956-os menekültek befogadása az NSZK-ba. *Múltunk*, 2005/2. 115–136.

A legmesszebbmenőkig elismerve, hogy a kérdés megoldása igen körültekintő tanulmányozást igényel, maradok

kiváló tisztelettel

[saját kezű szignó]

Zoltay Endre

okl. kohómérnök

Miskolc, I. Zrínyi u. 29.

Miskolc, 1962. 10. 20.

Géppel írt levél. Aláhúzások az illetékes pártosztályról. Jelzés a lapon: II. PTO

5. Orbán László⁶¹ levele Sándor Józsefnek⁶² a kongresszus irányelvekkel kapcsolatosan beérkezett levelekről

KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya
Sándor József elvtársnak
Budapest

Kedves Sándor elvtárs!

A Központi Bizottsághoz, az egyes vezető elvtársakhoz a kongresszusi irányelvekkel kapcsolatban számos levél érkezett. Az ezekben foglalt javaslatokat, észrevételeket az Agit. Prop. Osztály felhasználta az irányelvek módosításához, ugyanakkor a levelek kézhezvételekor íróival közölte, hogy a levelüket a KB megkapta és illetékes szervekhez továbbította.

Mivel az észrevételek nagy része nem az irányelvek módosítását célozza, hanem a pártmunka, vagy a szocialista építőmunka egyes problémáival foglalkozik, a Politikai Bizottság úgy döntött,⁶³ hogy az egyes

⁶¹ Orbán László (1912–1978) jogász, politikus. 1937-ben Ságvári Endre révén bekapcsolódott az illegális kommunista mozgalomba. 1956 előtt hosszabb ideig vezette az MKP és az MDP változó elnevezésű agitációs és propaganda osztályait, különböző posztokon részt vett az oktatási tárca irányításában. A levél megírásakor (1959 és 1967 között) az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője.

⁶² Sándor József (1911–1985) politikus. 1928-ban kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1945 után az MKP rákospalotai titkára, majd 1948-tól a pártközpont munkatársa lett. 1957 és 1963 között a KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályát vezette, 1964-től az MSZMP KB Irodájának volt a vezetője.

⁶³ A Politikai Bizottság 1962. november 2-i ülésén foglalkozott a kongresszusi irányelvek és a szervezeti szabályzat szövegének módosításával.

leveleket a KB illetékes osztályai kapják meg és érdemben vizsgálják meg a hatáskörükbe tartozó észrevételeket és javaslatokat.

Mellékelem a Párt- és Tömegszervezetek Osztálya hatáskörébe tartozó leveleket. Ti döntsétek el, hogy az észrevételek, javaslatok jellege hol indokol részletéről érdemi választ a levél írójának.⁶⁴

Eltvársi üdvözlettel:

[saját kezű szignó]
Orbán László

Melléklet:

Névtelen	Poós Albert
Szőke Aladár	Kocsa László
Karádi István	Szigetvári József
Kovács Dénes	Havas Sándor
Zoltay Endre	Gyutai István
Nagyapáti János	Farkas Menyhért
Kiss Jenő	Adamkó József
László Tivadar	Vargha Miklós
Perge Mihályné	Kiss József
Teslér János	Nagy István
Molnár Imre	Névtelen
Alpár Miklós	Névtelen
Szeben László	Névtelen
Petricis Pál	

Géppel írt levél. Fejléc: Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottság Agit.-Prop. Osztálya.

⁶⁴ Kádár János sajátkezű bejegyzése a 28 átküldött levél fedőlapján:

Láttam, visszaküldtem Orbán et-nak. Válaszolni kell Karádi et-nak. 1962. október 3.

[Fent: Válaszolni Orbán et fog!]

6. Kimmel Emil és Orbán Józsefné feljegyzése

Feljegyzés a Központi Vezetőséghez [sic!] a VIII. kongresszus előkészítésének idején írt levelekben foglaltokról

MSZMP Központi Bizottság

Párt és Tömegszervezetek Osztálya

BIZALMAS!

Készült: 2 példányban.

A levelek többsége névvel és címmel ellátott, tartalmuk nagyrésztben reális és a segíteni akarás olvasható ki belőlük. A levelek tartalma és hangja azt tükrözi, hogy a levélíró[k] egy-két kivételtől eltekintve a párt politikájával egyetértenek, annak megvalósításáért személy szerint is felelősséget éreznek. Szükséges, hogy a leveleket külön-külön megvázalozzuk. Javasoljuk, hogy ezt a munkát folyamatosan két héten belül végezzük el. A levelek között vannak olyanok, amelyek megkívánják, hogy az illetékes instruktor személyesen keresse meg a levél íróját. Például a Nógrád megyei tanácsnál Varga Miklós elvtársat.⁶⁵

A levelek tartalmából:

1. A levelek nagy többsége az irányelvekhez, valamint a szervezeti szabályzat tervezethez fűznek észrevételeket. Egy részüket a kiegészítő javaslatok során figyelembe vettük, s azok közül számos javaslat jutott érvényre a végleges szervezeti szabályzatban és a határozatban. Például a termelés pártellenőrzése,⁶⁶ stb.

2. Többen írnak a párttagok és a pártmunkások magatartásáról. A jelenleginél magasabb erkölcsi normát kívánnak egyes párttagoktól és pártmunkásoktól. Elítélik azokat, akik funkciójukkal is visszaélnek.

⁶⁵ Vargha Miklós, a Nógrád megyében dolgozó fiatal közgazdász 1962. október 17-én kelt levelében azt írta fel a pártvezetésnek, hogy közép- és alsó fokon számtalan „tudatlan törtető” maradt pozícióban 1956 után. E jelenség kapcsán kiemelte a Nógrád Megyei Tanácsot egyes osztályait, ahonnan elmondása szerint a hozzáértő munkaerő egyenesen elmenekül. Véleménye szerint a gazdasági élet szervezésének hiányosságai oda vezethetők vissza, hogy „nagyon sok ember ki van zárva a szervezett pártéletből”. Ezt az ellentmondást – a rendszerhez lojális pártönkivüliek bevonását a döntések meghozatalának folyamatába – úgy vélte megoldhatónak, hogy az MSZMP Magyar Kommunista Párttá alakul, míg a „haladó pártönkivüliek” a Magyar Szocialista Pártban tömörülnek.

⁶⁶ A kongresszus a Szervezeti Szabályzat tervezetét tíz pontban módosította. Az eredetileg 52 pontos tervezetbe egy új, 49. pontként számozott szakaszt iktattak, amely kimondta, hogy a termelő és közlekedési vállalatok, tudományos intézetek és tervező irodák pártszervezetei jogosultak ellenőrizni az igazgatóság és a vezetőség tevékenységét.

Érzékeltetik a levelekben, hogy a pártmunkásokat példaképüknek tekintik, s azok helytelen magatartása súlyos károkat okoz helyileg a pártnak.

3. Több levélíró foglalkozik a pártmunka társadalmiasításával. Javasolják, hogy nagyobb számban foglalkoztassanak konkrét társadalmi munkásokat a pártbizottságok mellett. Függetlenített pártmunkások nagyobb arányban osszák meg a munkát és akkor több idejük lesz a tömegek között járni.

4. A levelek egy része tartalmazza a bürokrácia elleni harc néhány kérdését is. Elítélik az indokolatlan zaklatásokat, a felesleges, hosszadalmas és basáskodó ügyintézőket. Ez elsősorban a tanácsi vonalra korlátozódik és összefügg a helyi tanácsok nem kielégítő önállóságával.

5. A levélírók közül többen – elsősorban nyugdíjasok – foglalkoznak az életszínvonalal. Például alacsony nyugdíjak, a kórházi kezelésben meglévő időben különbségek (30 nap), a munkaidő csökkentése, magas árak stb.

Javasoljuk, hogy a I.-1 jelzett leveleket írásban, a II.-1 jelzett levél íróit az illetékes instruktorok személyesen keressék fel és így kapjanak leveleikre választ.⁶⁷

Budapest, 1962. december 4.

[saját kezű szignók]
Kimmel Emil⁶⁸
Orbán Józsefné

Géppel írt feljegyzés.

⁶⁷ A három levélíró közül I-es jelzéssel látták el Kiss József MÁVAUT alapszervezeti titkár levelét. Bár hasonló jelzés Karádi István vājár levelén nem található, a válaszlevélre vonatkozó utalása nyomán egyértelmű, hogy szintén írásban válaszoltak neki. Zoltay Endre okleveles mérnök levelén II-es jelzés van, vagyis személyes megkeresését látták szükségesnek.

⁶⁸ Kimmel Emil (1924–1979) nyomdász, szakszervezeti vezető. 1961–1966 között az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályán osztályvezető-helyettes.